

PРАВНА DISTOPIJA I PRIVID RODNE RAVNOPRAVNOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI

UDK/UDC: 305-055.2:34(497.6)

Prethodno saopćenje

Dr. sc. Elvira Islamović, vanr. profesor
Pedagoški fakultet Univerzitet u Bihaću

Sažetak

Bosanskohercegovačko društvo obilježeno je patrijarhalnom kulturom u kojoj žene imaju niži društveni status od muškaraca, manji pristup resursima i manju mogućnost sudjelovati u donošenju odluka. Polazeći od kritičke analize prava iz feminističkog diskursa, u radu se ukazuje na pravni okvir koji samo formalno propisuje punu jednakost, dok u društvenoj stvarnosti još uvijek ne postoje institucionalni mehanizmi koji bi trebali osigurati jednake mogućnosti ženama i muškarcima. Rodne razlike, patrijarhalne vrijednosti, pravo i pravni odnosi u velikoj mjeri otkrivaju rodnu strukturu i odnose u društvu, te perpetuiranje rodnih odnosa i poredaka moći. U radu se ukazuje na brojne prepreke u postizanju jednakopravnosti između žena i muškaraca u kontekstu bosanskohercegovačke društvene i pravne distopije.

Ključne riječi: žene, pravo, feministička jurisprudencija, bosanskohercegovačko društvo

Uvod

Pravo i zakoni predstavljaju važan oslonac u uspostavi patrijarhalnog poretka. Pravne činjenice su izrazito društvene pojave, pa je francuski sociolog Emile Durkheim, smatrao kako pravo i pravni odnosi u sebi uključuju društvene norme koje vrše prisilu na pojedince ili stvaraju obaveze u individualnoj svijesti, čime dolazi najviše do izražaja društvena priroda čovjeka. Pravo je društvena pojava *par excellence*, jer pravne norme više nego religija, više nego govor ili umjetnost, otkrivaju intimnu prirodu

grupe. Stoga pravo i pravni odnosi najbolje otkrivaju ili zrcale društvenu strukturu i odnose u nekom društvu. Krićka analiza prava, zakona i njihove praktične primjene kao patrijarhalnih institucija, podrazumijeva uvođenje kategorije roda kao elementa različite pravne regulacije i društvene stratifikacije. Feministićko pravo i pravna filozofija predstavljaju raznovrstan korpus krićkih preispitivanja prava kao patrijarhalne institucije te propitivanja odnosa roda i prava kao i načina na koje pravo podržava neravnopravne rodne odnose i konstruira rodne identitete. Feministićka teorija predstavlja uopćeni oblik izučavanja osnovnih karakteristika društvenog života i ljudskog iskustva usredotoćenog i shvaćenog sa ženskog stajališta. Ona predstavlja interdisciplinarni napor koji uključuje ne samo stajališta sociologije i povijesti, nego i druge znanstvene discipline – antropologiju, filozofiju, psihologiju, književnost, pravo, ekonomiju, političke znanosti, teologiju i biologiju. U većini društava, žene imaju niži društveni status od muškaraca a tradicija ženskog ugnjetavanja, podređenog i eksploatiranog položaja, stara je koliko i ljudsko društvo. Mnogostrukost opresija koje strukturiraju rodne identitete dovodi do neuravnoteženog odnosa moći i nesavladive podločnosti žena koja podjednako obitava kako na planu intimnog tako i socijalnog.

1. Žene u tranziciji: privid rodne ravnopravnosti

Globalna ekspanzija neoliberalne ekonomske politike koja podržava globalnu eksploataciju i društvenu nejednakost koja koincidira sa velikim politićkim, ekonomskim i društvenim događajima devedestih godina na prostorima bivše Jugoslavije, posvuda je rezultirala vidljivim simptomima ontološke društvene nesigurnosti i neizvjesnost te preoblikovanje postojećih vrijednosti. U razdoblju postsocijalistićke tranzicije društva, mnogi aspekti ravnopravnosti koje su žene imale u socijalizmu drastićno su se smanjili ili ukinuli. Negativni trendovi prema ženskim pravima posljedica su siromaštva, retraditionalizacije društva i novog vala antifeminizma uzrokovanog nacionalistićkim politikama iskljućenja te ideološkim pritiscima konzervativnih struja. U prošlosti je dominacija muškarca u privatnoj sferi bila uvjetovana ekonomskom prevlašću, što je impliciralo i posljedice u pravnoj regulativi i patrijarhalnoj svijesti. Danas kada prav-

ni okvir, zapravo samo formalno, propisuje punu jednakost, u društvenoj stvarnosti situacija je mnogo kompleksnija. Iako u modernim društvima postoje institucionalni mehanizmi i zakoni koji bi trebali osigurati jednake mogućnosti ženama i muškarcima, duboko ukorijenjeni stereotipi onemogućavaju postizanje stvarne ravnopravnosti. Pravne norme samo su jedan od kriterija po kojima se ocjenjuje položaj žene u društvu. Drugi kriterij je stvarno učešće u političkom odlučivanju, prava i položaj u ekonomskoj sferi: mogućnost zapošljavanja, pristup profesijama, jednake plate, pravo na školovanje i općenito jednake šanse u društvu. Utjecaj komunističkog naslijeđa prisutan je u percepciji da su pitanja ravnopravnosti muškaraca i žena riješena proglašenjem ustavno-zakonske ravnopravnosti žena i muškaraca. Ovakva stajališta prenaglašavaju pravnu dimenziju u odnosu na ono što opažamo u stvarnom životu, a to je koliko smo udaljeni od inkluzivnog društva jednakih šansi. Mnogi zakoni bez ispitivanja odražavaju kulturne pretpostavke koje diskriminiraju žene. Feminističko pravo otvara temeljna pitanja o rodnosti i ljudskim pravima da bi se osigurala jednakost, nediskriminacija, afirmativna akcija, borba protiv marginalizacije, degradacije, isključivanja, nasilja itd. Relevantnost ovih pitanja trebala bi dovesti do pravnih reformi, novih zakona, mehanizama i institucionalnih promjena za poboljšanje ženskih ljudskih prava.

U razdoblju postsocijalističke društvene tranzicije u Bosni i Hercegovini pokrenute su inicijative za donošenje zakona o ravnopravnosti spolova, zakona o zaštiti od nasilja u porodici i rodno senzibilnijeg porodičnog zakona, s ciljem uvođenja pravnih normi i institucija za uspostavljanje ravnopravnosti spolova. Uočava se važnost pitanja kao što su rodne perspektive, rodno određen jezik, princip nediskriminacije zasnovane na rodnoj pripadnosti. Zbog nepostojanja istinske političke volje da se oživotvore ustavna načela ravnopravnosti spolova, ove norme su uvedene i usvojene u domaće zakonodavstvo radi preuzetih međunarodno-pravnih obaveza te pritisaka uglavnom ženskih nevladinih organizacija. Bosna i Hercegovina ima uspostavljene institucionalne mehanizme za ravnopravnost spolova u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti na državnom, entitetskim, kantonalnim i općinskim nivoima. Problem, međutim predstavlja nedostatak političke volje i podrške za implementaciju Zakona o ravnopravnosti spolova na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini, slab ekonomski

razvoj i pretpostavke za veću zaposlenost, efikasniji sistem socijalne zaštite i neodgovarajuće mjere za smanjenje siromaštva.

Pravne norme i institucije ne uspostavljaju operativne mehanizme za primjenu zakona niti sankcije ako se ne primjenjuju, pa ih ni vlasti ni građani ne smatraju obaveznim. Analizom domaćeg zakonodavstva može se vidjeti da je formalna ravnopravnost svih građana, bez obzira na spol, zagarantirana u svim aspektima života (politička ravnopravnost, pristup obrazovanju, radno zakonodavstvo itd.). Također, normativno se pružaju garancije jednakih plata za jednak rad, prava na obrazovanje, zaštite majčinstva i prava na naknadu za vrijeme trudnoće, porođaja i korištenja porodiljskog odsustva. Međutim, mnogi zakoni se dosljedno ne implementiraju, proces ravnopravnosti sporo se odvija, a u praksi se često događaju različiti vidovi skrivene diskriminacije. Istovremeno, uočava se kako uključivanje žena u određene oblasti ili institucije prati slabljenje značaja tih institucija. Nerazvijeni su mehanizmi socijalne uključenosti i zaštite siromašnih žena, žena iz ruralnih oblasti, Romkinja, žena žrtava rata, žrtava ratnog seksualnog nasilja, osoba sa invaliditetom i drugih ranjivih skupina uvažavajući specifične potrebe žena i muškaraca u osiguranju jednakog nivoa pristupa uslugama, zdravstvenoj rehabilitaciji, psihološkoj i pravnoj pomoći i zaštiti.

Poteškoće pri razvoju emancipatorske svijesti proističu također iz činjenice da se žene uglavnom fokusiraju na individualne umjesto na kolektivne strategije otpora patrijarhalnoj opresiji.¹ Ravnomjerno

1 U Bosni i Hercegovini postoji pravni okvir za ravnopravnost žena i provođenje politike jednakosti među spolovima. Prava žena sastavni su i nedjeljivi dio ljudskih prava. Na temelju odredbi Ustava Bosne i Hercegovine (čl. 2. st. 3.) čiji je sastavni dio i sadržaj teksta Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), ženama su jednako kao i muškarcima, zajamčena sva politička i druga prava. Ustavi Federacije BiH i Republike Srpske (Ustav FBiH, odjeljak II, čl. 2. st. 2. i Ustav RS, čl. 29. i 33.) također propisuju opće i jednako biračko pravo za sve građane, što pored ostalog uključuje: pravo da osnivaju i pripadaju političkim strankama, pravo da sudjeluju u javnim poslovima, pravo na jednak pristup javnim službama i pravo da biraju i budu birani. Puna ravnopravnost trebala bi se se garantirati ženama u svim sferama društva, a naročito u oblasti obrazovanja, ekonomiji, zapošljavanju i radu, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, sportu, kulturi, javnom životu i medijima, bez obzira na bračno i porodično stanje. Diskriminacija na osnovu spola predstavlja svako pravno ili faktičko, direktno ili indirektno razlikovanje, privilegiranje, isključivanje

učesće i podjela odgovornosti žena i muškaraca u političkom i javnom životu, ravnopravna zastupljenost spolova u kreiranju politika i donošenju odluka kao što je definirano članom 15. Zakona o ravnopravnosti spolova Bosne i Hercegovine još uvijek nije ostvarena. Naslijeđeni sociokulturni obrasci u kojima patrijarhalna ideologija igra značajnu ulogu, pokazuje kako su spolne uloge institucionalno uokvirene moralnim zakonima, a klasa i porodica su sociokulturno uklopljene u sistem dominacije i moći. Feministička pravna teorija ističe kako zakoni, iako imaju pretenzije da predstavljaju interese svih ljudi, zapravo kroz donošenje i formuliranje te primjenu od strane muškaraca deprivilegiraju i podređuju žene. Pored toga, žene su neadekvatno pravno zaštićene i suočavaju se sa različitim vrstama diskriminacija i nasilja. Glavna područja izučavanja feminističkog prava su jednakost pravne zaštite i tretmana žena, diskriminacija u obrazovanju i zapošljavanju, napredovanju i plaćama, zaštita reproduktivnih prava i sloboda, zaštita od nasilja, silovanja, incesta, seksualnog ucjenjivanja, prostitucija i pornografija. Interes kritičke analize prava iz feminističkog diskursa obuhvata pravo u cjelini, uključujući različite religije, ideje, pravne oblasti i institucije prava. Ona je kritički usmjerena na ulogu pravnog sistema u reprodukciji diskriminacije žena u patrijarhalnom sistemu te iznalaženju načina poboljšanja društvenog i pravnog položaja žena kroz odgovarajuće normativne osnove. Feministička pravna teorija pokrenula je nove zahtjeve s naglaskom na ženskim ljudskim pravima. Razvojem feminističke teorije u pravu i akademskom znanju, ove ideje mogle bi dovesti do pravnih reformi za poboljšanje položaja žena i njihovih ljudskih prava te reformi i promjena u pravnom sistemu i institucijama. Feministički diskurs priznaje univerzalnost prava kao značajan činilac u promoviranju interesa žena, ali upozorava na to da što se općenitije ova prava određuju, to su ona manje djelatna za žene. Ovo implicira da se značenje jednakosti prava tiče priznavanja različitosti, a ne istosti.²

ili ograničavanje zasnovano na spolu, zbog kojeg se pojedincima otežava ili negira priznanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava i sloboda u političkom, obrazovnom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, sportskom, građanskom i svakom drugom području javnog života. Međutim, na svim ovim područjima žene su i dalje izložene diskriminaciji i pored postojanja domaćih i međunarodnih standarda koji se zalažu za jednakost.

2 Bakšić-Muftić J., *Društveni kontekst za ostvarivanje ženskih ljudskih prava u BiH.*

Baveći se problemom “raspodjelne paradigme” u savremenim društvima I. M. Young smatra kako “društvena pravda znači ukidanje institucionalizirane dominacije i ugnjetavanja” i time ponovo potvrđuje zanimanje feminističke teorije za smještanje problema rodne moći unutar šireg okvira društvene neravnopravnosti koji ne uključuje samo žene. Pod raspodjelnom paradigmom misli se na “suvremeni diskurs o pravednosti koji podrazumijeva različita ideološka stajališta” odnosno “definira društvenu pravednost kao moralno ispravnu raspodjelu društvenih povlastica i tereta na članove društva, od kojih su najvažniji bogatstvo, dohodak i druga materijalna sredstva”. Međutim, definicija pravednosti kao raspodjele uključuje i druga, ne samo materijalna obilježja kao što su pravo, mogućnost, moć i samopoštovanje. Za Young uzroci ugnjetavanja kao svakodnevnih, strukturnih prakse su “ugrađeni (...) u nepropitane norme, navike i simbole te u pretpostavke na kojima se temelje institucijska pravila i kolektivne posljedice poštivanja pravila”. Diskriminacija žena posljedica je nesvjesnog sklopa (pretpostavki i reakcija) čak i “dobronamjernih pojedinaca” u svakodnevnim interakcijama. U medijima se ona ogleda kroz upotrebu stereotipa o ženama, u birokratskim organizacijama kroz postojanje hijerarhije. Ugnjetavanje se sistematski održava u glavnim ekonomskim, političkim i kulturnim institucijama. Young stoga smatra da se diskriminacija ne može ukinuti zakonom ili oslobađanjem od “vladajuće skupine”. Priliku za osvještavanje i utjecaj na strukturnu moć vidi u društvenim pokretima i njihovom djelovanju u nekoliko područja: izrabljivanje, marginalizacija, nemoć, kulturni imperijalizam i nasilje. Izrabljivanje, marginalizacija i nemoć vezani su za ugnjetavanje koje se proizvodi u društvenoj podjeli rada. Marginalizacija podrazumijeva otežano zapošljavanje pa time i društvenu marginalizaciju. Kulturni imperijalizam, međutim, označava “univerzalizaciju iskustva i kulture dominantne skupine i njihovo utemeljenje normi”. Kulturni imperijalizam stvara Druge ili one koji u odnosu na dominantne vrijednosti predstavljaju negaciju istih. Dominantna kultura prepuna je stereotipa i seksizma prema ženama, a u konačnici kulturni imperijalizam često je povezan s nasiljem.³

NVO Izvještaji u sjeni.

3 Adamović, M., “Žene i društvena moć”, Plejada, Institut za društvena istraživanja, Zagreb, 2011, 101.

Politički događaji nakon 90-ih na prostorima bivše Jugoslavije obilježeni ratnim stradanjima, etničkim sukobima i ekonomskim razaranjem društva, stvorili su društveno stanje koje je uprizorilo živote ljudi u Bosni i Hercegovini mnogo težim od očekivanog. Umjesto blagostanja i porasta životnog standarda, uslijedila je enormna nezaposlenost, pad životnog standarda, siromaštvo i sve veće društvene nejednakosti. Vrijednosti demokracije, vladavine prava i ekonomske stabilnosti potisnute su stupanjem na scenu političara kojima upravljaju kriminalne strukture na temelju namještenog procesa privatizacije, različiti oblici zloupotrebe zakona i političke manipulacije. Najveću prijetnju razvoju demokracije predstavlja etnički nacionalizam sa svojim raznolikim malignim manifestacijama, koji opstaje na dejtonskoj konstrukciji koja producira iracionalnost i dezintegraciju države i društva.

Jedan od razloga neuspjeha da se BiH formira i uredi kao država s funkcionalnom i državotvornom političkom elitom leži u nedostatku središnjih mehanizama integracije društva. Političke elite se koriste kulturnim razlikama, izazivajući sukobe, kako bi svoje uske interese preodjenule u kolektivne interese i time povećale, pa i perpetuirale svoju moć.⁴

Politički interesi artikulirani temeljem „nacionalnih kolektiviteta“ nisu u stanju postići konsenzus o izgradnji države i društva koja bi se mogla suočiti s rješavanjem nagomilanih problema izazvanih tranzicijskim procesima, ratnim i poratnim zbivanjima, ekonomskom obnovom, suzbijanjem siromaštva, nezaposlenosti, društvene nejednakosti i iseljavanja stanovništva. Politička pluralizacija bosanskohercegovačkog društva uspostavljena na etničkoj osnovi i suprotstavljenim etnonacionalnim politikama koje uključuju etničku podjelu stanovništva i prostora Bosne i Hercegovine, omogućuje dominaciju nacionalnih oligarhija kojima nije cilj uspostavljanje konsenzusa, niti razvoj i prosperitet društva. Takav model društva postaje sinonim za dezintegraciju i nestabilnost.

Novu stvarnost društva rizika, čije je bitno obilježje institucionalna nedograđenost i kriza bosanskohercegovačkog društva moguće je posmatrati iz vizure diskursa protumodernosti, sociologa Ulricha Becka, čiji su pojavni oblici nacionalizam i patrijarhalizam koji naturalizira žene, konstruirajući razlike među pojedincima i prika-

4 Katunarić, V. (2007.), *Lica kulture*, Antibarbarus, Zagreb, 160.

zujući ih prirodnima. To je Beckova definicija protumodernoga političkog djelovanja.⁵

2. Nacionalizam, patrijarhalizam i distopija

U globalnoj državi uređenoj kao zbir eksperimentalnih procedura neoliberalizma i unutarnjih političkih volja sklonih etničkoj podjeli nemoguće je konstituirati lokalnu demokraciju i lokalnu autonomiju u društvenom i institucionalno-pravnom smislu, a da ne dobijete surogat i lokalne demokracije i lokalne autonomije.⁶ Nova entitetska geografija dejtonske države, rezultirala je upravo distopijom kao važnim obilježjem nove realnosti.⁷ Stvoreno je tromo, statično i konformističko društvo, koje proizvodi apatičnost, nihilizam i nemoć te obeshrabruje ljudske potencijale i postignuća. Dejtonska BiH stvara brojna protuslovlja, blokade, isključenja, discipliniranje i socijalizaciju građana prema naučenoj bespomoćnosti. Nemoguće je postići demokraciju s ljudima indoktriniranim nacionalističkom ideologijom i autoritarnošću. Kako promišljati jednakopravnost u društvenom kontekstu koji nagovješta većinom distopijsku budućnost otuđenih pojedinaca, u kojoj nemoć postaje preovladavajući način čovjekove društvenosti i političnosti? Vrlo je teško govoriti o ženskim potrebama, pravima ili njihovim aspiracijama u slučaju postojanja pravne distopije, smatra Zorica Mršević: "Distopija je, naime, pojam suprotan utopiji i označava turobnu zajednicu u kojoj je vlast neizmerno moćna a pojedinac potpuno potisnut i onečovječen. Ukratko, pod pravnom distopijom se podrazumijeva nedemokratska zajednica, koja zanemaruje zaštitu elementarnih ljudskih prava, (zlo)upotrebljavajući pravni sistem kao instrument za beskonačno dugo produženje trajanja sopstvene distopičnosti. Ona se pretvaraju u onu najgoru i najopasniju vrstu pravne disfunkcije koja je zapravo sve vrijeme u funkciji formalnog održanja glavne funkcije prava, koji usljed toga postaje i formalno i suštinski potpuno distopično disfunkcionalan. Dakle,

5 Beck, U., "Pronalaženje političkoga-prilog teoriji refleksivne modernizacije", Naklada Jasenski i Turk, Revija za sociologiju, Zagreb, br. 3-4/2001, 109.

6 Ćurak, N. (2006.), *Obnova bosanskih utopija. Politologija, politička filozofija i sociologija dejtonske države i društva*, Synopsis Sarajevo-Zagreb, 82.

7 *Ibid.*

samo nedistopičan najširi okvir omogućava delovanje feminističke jurisprudencije u teoretskom i praktičnom smislu. Feministička jurisprudencija, iako sadrži utopijsku viziju sistemskih pravnih promjena, ne može popraviti takve distopične elemente pravnog sistema, niti ima revolucionarno-reformatorsku snagu promjene iz distopije ka demokratski uravnoteženom sistemu. Naime, poznato je da je najmračniji dio svih distopija, pa i onih pravnih, uzaludnost pobune. Sistem uspijeva, pošto milom ili silom stvara potpuni konformizam, a feministička jurisprudencija je upravo nekonformistički pobunjen protiv patrijarhalnog pravnog sistema. Ako ta pobuna nije pravno moguća, ako je sistem već ni najmanje unaprijed ne želi dozvoljavajući je, tj. pravno je legitimišući, ili bar tolerišući, onda je ona nemoguća ili, u najboljem slučaju, bar prerana. Pravo je zbog svega rečenog nesumnjivo mjesto borbe. Polazna osnova feminističke jurisprudencije je da se pravo ne nalazi u bespolnom prostoru mitske objektivnosti”. Bez obzira na izrečene pesimistične stavove važno je razobličavanje istine o moći i dominaciji koja uključuje suočavanje s činjenicom da pojedinci žive naučenu bespomoćnost u nedostatku elementarnog građanskog odgoja, vrline i čestitosti te i sami sudjeluju u vlastitom tlačenju i opresiji. Pitanje je, šta može potaknuti otpor raznolikih *drugih*, obespravljenih, uskraćenih za vidljivo javno postojanje, ućutkanih i lišenih mogućnosti da artikuliraju svoju osobnu i socijalnu situaciju u uvjetima posvemašnje društvene tjeskobe i anomalije? Kako iz etnopolitičke konstrukcije i ideologija odvojenosti i ontološke nesigurnosti krenuti u smjeru prevrednovanja svih stvari i humanijoj regulaciji društvenog života? Da li možemo konstituirati pravedniju zajednicu za sebe? Mogu li građani i građanke građanske BiH konstituirati pravedniju zajednicu za sebe, u kojoj bi “probali” još građanstvo, kao jedinu naciju koja nam je ostala?⁸ O takvoj mogućnosti, kao obnovi bosanskih utopija, o “zajedništvu kao sebstvu” i mogućnosti da se dejtonska država transferira u bosanskohercegovačko republikansko građanstvo, koje je prognano iz nacionalističke teorije i prakse, govori Nerzuk Ćurak.⁹ U Bosni i Hercegovini se moraju provesti korjenite ustavne promjene kako bi dosadašnje političko organiziranje na nacionalnoj osnovi bilo zamijenjeno organiziranjem na građanskoj osnovi. Kako bi se zaustavila nacionalistička dehumanizacija, potre-

8 Ćurak, N., *op. cit.* 67-68.

9 *Ibid.*, 66.

ban je pomak prema kulturi suradnje i mira čije bi vrijednosti bile sadržaj najvažnijih kulturnih i obrazovnih institucija, medija i uopće uspostava novih vrijednosti, preoblikovanje javnog diskursa o drugima te razvijanje svijesti da su kulturne i etničke razlike resurs, a ne smetnja. Chantal Mouffe građanstvo vidi kao formu političkog identiteta koji se sastoji u identifikaciji sa političkim principima moderne pluralističke demokracije (sa slobodom i jednakosti za sve). To bi u stvari bio zajednički politički identitet pojedinaca koji mogu biti angažirani oko mnogo različitih svrhovitih poduhvata i koncepcija dobra, ali koje su povezane zajedničkom identifikacijom sa nekom datom interpretacijom etičko-političkih vrijednosti. Feminističko promišljanje građanstva naglašava priznavanje i artikuliranje konstitutivnih kontradikcija između ekvivalencije i različitosti, univerzalnosti i partikularnosti prilikom promišljanja pluralističke demokracije i demokratskog građanstva. Carole Pateman (2000.) nudi gledište spolno diferenciranog građanstva, kao alternative liberalnog gledišta o građanstvu. Ona, naime, pretpostavlja postojanje biti koja odgovara ženama kao ženama i biti koja odgovara muškarcima kao muškarcima. Ona utvrđuje postojanje dviju spolno diferenciranih univerzalnosti i ističe postojanje raznolikog i partikularnog. Prema Pateman, spolno diferencirano građanstvo odgovara dvama osnovnim tipovima individualnosti – muškarcima kao muškarcima i ženama kao ženama. Pateman uvodi „osobito ženstvo“ u političko polje kao političko pitanje spolnog prava koje preispituje značaj društvenog ugovora kao izvora i garancije modernog patrijarhalnog prava.

Zaključak

Postsocijalistički tranzicijski uvjeti stvorili su velik broj prijetnji ženskim ljudskim pravima te pokazali kako „demokratizacija“ i „slobodno tržište“ u bosanskohercegovačkoj izvedbi ne osnažuju žene i ne otvaraju nove prostore slobode, već ih naprotiv čine još ranjivijim. Tranzicija bosanskohercegovačkog društva odvija se uz neopravdano velike žrtve i dramatičnu redukciju ženskih prava kao rezultat sprege nacionalističke ideologije i globalnog tržišnog fundamentalizma, koje vrši deregulaciju i privatizaciju podređenu jedinom cilju –profitu usprkos negativnim socijalnim posljedicama, pri čemu su žene

upravo jedna od ranjivih kategorija. Pored pripadnosti pojedinim etničkim i nacionalnim kolektivitetima i druge dimenzije identiteta poput klase i životnog razdoblja, usložnjavaju razlike među ženama. Ženski rodni identitet obilježen je različitim socijalnim varijablama, kao što su klasa, rasa, etnicitet itd., ali bez obzira na razlike, žene bi se trebale usmjeriti na ono što žele postići: politiku emancipacije, angažiranost usmjerenu na oslobađanje od nejednakosti ili potlačenosti uz mogućnosti razvijanja vlastite samosvijesti i osnaživanja.

Nasilje nad ženama, diskriminacija, favoriziranje muškaraca pri zapošljavanju, različit tretman zbog trudnoće, porođaja ili korištenja prava na porodiljno odsustvo, samo su neki od brojnih primjera degradirajuće društvene pozicije žena. Diskriminacija žena u Bosni i Hercegovini miješa se s drugim oblicima diskriminacije (etnička, vjerska, politička, ekonomska, dobna, diskriminacija manjina). Radi se o složenom sistemu koji proizvodi nasilje i opresiju koju kreira i perpetuira ideologija patrijarhata. Procesi društvene demokratizacije, političke stabilnosti i obnove međuetničkog povjerenja, konsolidacije političkih prilika, potisnuti su politikama etničke isključivosti i antagonizama. Teško da je moguća jednakost muškaraca i žena u Bosni i Hercegovini u postojećoj društvenoj strukturi, u okviru postojećih etabliranih društvenih institucija i vrijednosti, kreiranih po mjeri vođa etnonacionalnih oligarhija. Patrijarhalnost i danas prožima cjelokupno društvo (proizvodnja, politika, kultura, religija), ukazujući na potrebu uspostavljanja opće emancipatorske dimenzije koja bi se suprotstavila dominaciji etničkog i muškog kao partikularnog. Međutim, uspješna provedba rodno osjetljive politike u društvu zahtijeva visok stupanj političke kulture: kulturu dijaloga i tolerancije prema drugačijem mišljenju, racionalnu raspravu, kulturu povjerenja i konsenzualnog donošenja odluka i neophodne kompetencije za participaciju. Bosna i Hercegovina tek treba izgraditi kulturu rodne ravnopravnosti, političke jednakosti, socijalne pravde, integracije i solidarnosti. Postizanje pune spolne/rodne jednakosti podrazumijeva proces dugotrajne promjene strukture društva i stvaranje jednakih mogućnosti za žene i muškarce, odnos u kojem individualne životne šanse nisu uvjetovane spolnom pripadnošću. Stajališta i djelovanje suvremenog feminizma usmjerenog na kritiku postojećeg, ukazuje kako rodnu ravnopravnost više nije moguće postići „odvojeno“, nego vodeći računa o pokušaju da se riješe i druge nejednakosti

u interesu svih članova društva, a ne samo žena. Stajalište po kojem je moguće postići jednakopravnost žena i muškaraca unutar postojećih dejtonskih ustavnih okvira, poretka moći i institucija, a ne dovoditi u pitanje etablirane institucije i vrijednosti, vrlo je obmanjujuće i rezultat *mainstream* razmišljanja. Logika istinske ženske emancipacije, kao i logika oslobađanja svih marginaliziranih, podjarmljenih, isključenih i ušutkanih socijalnih podanika, jeste logika koja dovodi u krizu vladajuće institucije.

LITERATURA

Knjige, studije, članci

1. Adamović, M., „Žene i društvena moć“, Plejada, Institut za društvena istraživanja, Zagreb, 2011.
2. Bakšić-Muftić, J. (2002.), *Sistem ljudskih prava*, Magistrat, Sarajevo
3. Bakšić-Muftić, J. (2004.), *Prilog raspravi o Zakonu o jednakosti spolova u Bosni i Hercegovini*, Izazovi feminizma, Forum Bosnae, 26/04.
4. Bakšić-Muftić, i dr., (2002.), *Socio-economic Status of Women in BiH: Analysis of the Results of the Star Pilot Research done in 2002.*, World Learning Star Network, Sarajevo
5. Beck, U., „Pronalaženje političkoga-prilog teoriji refleksivne modernizacije“, Naklada Jasenski i Turk, Revija za sociologiju, Zagreb, br. 3-4/2001.
6. Ćurak, N. (2006.), *Obnova bosanskih utopija. Politologija, politička filozofija i sociologija dejtonske države i društva*, Synopsis Sarajevo-Zagreb
7. Ćurak, N. (2011.), *Izveštaj iz periferne zemlje, Gramatika geopolitik*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo
8. Durkheim, E. (1999.), *Pravila sociološke metode*, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb
9. Galić, B., „Moć i rod“, Revija za sociologiju, vol. 33. br. 3-4/2002, Zagreb

10. Islamović, E. (2011.), *Žene Bosne i Hercegovine između patrijarhalne i etnonacionalističke opresije*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa „Marija Jurić Zagorka –život, djelo, naslijeđe/ Feminizam, povijest, politika“ 27. i 28. 11. 2009. U Zagrebu, ur. Sandra Prlenda, Centar za ženske studije, 2011., Zagreb
11. Islamović, E. (2018.), *Žene u povijesti Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću*, Kulturno društvo Bošnjaka Hrvatske „Preporod“, Zagreb
12. Katunarić, V. (2003.), *Sporna zajednica, novije teorije o naciji i nacionalizmu*, Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb
13. Katunarić, V. (2007.), *Lica kulture*, Antibarbarus, Zagreb
14. Pateman, C. (2000.), *Spolni ugovor*, Ženska infoteka, Zagreb
15. Ritzer, G. (1997.), *Suvremena sociologijska teorija*, Globus, Zagreb
16. Young, I. M., *Pravednost i politika razlike*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb., 2005.

Internetski izvori

1. Bakšić-Muftić Jasna u saradnji sa Global Rights, *Društveni kontekst za ostvarivanje ženskih ljudskih prava u BiH*, NVO Izvještaji u sjeni
2. Mršević, Z., *Ka feminističkoj jurisprudenciji*. Centar za ženske studije Beograd, dostupno na: www.zenskestudie.edu.rs/izdavastvo/elektronskaizdanja/casopis-zenske-studije/zenskestudije-br-11-12/171-ka-feministickej-jurisprudenciji, pristupljeno 12.7. 2017.

LEGAL DYSTOPIA AND THE APPEARANCE OF GENDER EQUALITY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Elvira Islamović, associate professor,
University of Bihać

Summary

The Bosnian-Herzegovinian society is characterized by a patriarchal culture in which women have a lower social status than men, less access to resources and less opportunity to participate in decision making. Starting from a critical analysis of rights from feminist discourse, the paper points to a legal framework that only formally prescribes full equality, while in social reality there are still no institutional mechanisms that should ensure equal opportunities for women and men. Gender differences, patriarchal values, law and legal relations largely reveal the gender structure and relationships in a society, as well as the perpetuation of gender relations and the orders of power. The paper highlights a number of obstacles to achieving equality between women and men in the context of Bosnian-Herzegovinian social and legal dystopia.

Key words: women, law, feminist jurisprudence, Bosnian-Herzegovinian society